

AZ UTOLSÓ HARCOS

– *Kövér Álmos visszaemlékezése békéről, háborúról.*

Közléteszi G. Szabó Ferenc –

Az alábbi visszaemlékezést 2001-ben a gidófalvi Kövér Álmos bácsi diktálta le, aki már nincs közöttünk, s azt hittem, hogy a kézirat elkallódott, amikor nemrég a család egyik tagja értesített, hogy a kézirat nem vészett el, és szívesen bocsátja rendelkezésemre. Megörvendtem, mert azon túl, hogy a négy évig tartó orosz fogságának szomorú pillanatait meséli el, a huszadik század első felének Gidófalváját meg a Székely Mikó Kollégiumban eltöltött éveit is felidézi, és ez már helyi kordokumentum is. (G. Szabó Ferenc)

Az 1900-as évek elején községünk [Gidófalva – a szerk. megj.] lakói társadalmi és anyagi változásokon mentek keresztül. 1903-ban megtörtént a tagosítás. A tagosítás idején a község közelében levő elsőosztályú földterületek igénylői sokkal kisebb területeket kaptak, mint amennyi területük volt a tagosítás előtt. Ugyanakkor, akik községünkötől távol kérték a területüket, azok a tulajdonosok több területet kaptak, mint amennyi volt a tagosítás előtt. Mindez azt eredményezte, hogy nem az ember oldotta meg a földreformot, hanem maga a föld. Akik kellőképpen nem állottak a földjeik mellé, nem gondozták megfelelően, azoknak kicsúszott a talpuk alól.

Elszaporodtak a gőzgépek, amit főleg cséplés alkalmával használtak, de voltak vidékek, mint például az Alföldön, ahol gőzgépekkel szántottak. De [a Székelyföldön] a szántást-vetést többnyire lóval és ökörrrel végezték.

Az első traktor Gidófalván Miskolczy Kálmán gazdaságában jelent meg. Miskolczy Kálmán az első világháborúból mint huszárszázados szerelt le. Szeretett mulatni, kártyázni, végül földjeit mind eladta a falu lakóinak. Feleségül vette László Vilma, aki a sepsiszentgyörgyi dohánygyár főkönyvelője volt és a gidófalvi malom tulajdonosa.

Ebben az időben sok más mezőgazdasági területet számoltak fel. Ilyen volt a Vitályos Béla gazdasága, akinek kilenc gyermeke volt, s akik korán árván maradtak. Belsősege, gazdasági épületei közvetlenül Vajna Ádám szomszédságában helyezkedtek el. Két utcára nyílt: a

Patak melléki és a Pázsinti útra. Telkén két csűr helyezkedett el, ami igazolja egykori gazdagságát. Ezt a belsőséget Fazakas Gergely vásárolta meg.

A Fazakas családok közül ekkor emelkednek ki sokan mint ezermes-terek. Volt, aki asztalosként, mint például Fazakas Károly, vagy jó mezőgazdasági gépészként, mint Fazakas Gergely, aki Pál János uzoni mesternél tanult és kitűnő mezőgazdasági gépész lett belőle.

Volt idő, mikor 3-4 garnitúra cséplőgépe volt, még Csík megyében is csévelt. Szorgos munkája eredményeként több mint 25 hektár szántóterületre tett szert.

Fazakas Károly mint asztalosmester tevékenykedett. Koporsó csinálással is foglalkozott, két-három inast és segédet tartott. Temetkezési vállalata volt, két gyászkocsival. Három pár fekete lovat tartott e célból, és végül nagyon sok földet vásárolt, emiatt [később] kuláknak bélyegezték.

Fazakas József mint községi bíró tevékenykedett több éven keresztül. Fazakas Endre a Közbirtokosság erdejét igazgatta. Fazakas János, aki sokáig a közért tevékenykedett, s aki jó középbirtokos gazdává vált, 10 hektár körüli területhez jutott.

A Fazakas családok közül sok értelmiségi is került ki: tanítók, tanárok, tanfelügyelők... Többek között megemlíteném dr. Fazakas Sándor orvosprofesszort, aki világhírű szemgyógyászként tevékenykedett Debrecen városában.

Az ő érdeme volt Czetz János honvédtábornok emléktáblájának kifüggesztése a gidófalvi községháza falára. 1911-ben végzett a Székely Mikó Kollégiumban Sepsiszentgyörgyön. Magával vitte a Székely Mikó Kollégium szellemét és tovább gyümölcsöztette Debrecenben.

Voltak mások is, akik a Székely Mikó Kollégium szellemét továbbvitték, mint például Balogh Gábor, aki tanulmányait befejezve, Párizsban végezte el az egyetemet, és ott is maradt mint orvos.

A Fazakas családokba is, mint minden más családba, került konkoly is a jó gabona közé, mint azok, akik a mohóságuk miatt árulókká váltak, s akikre majd később visszatérek.

Vajna Dezső elődei szép birtokkal rendelkeztek Gidófalván. Családot nem alapított, nőtlen emberként, utód nélkül élte le életét. Házvezetőnőt tartott, aki egyben irányította és befolyásolta életét. Szeretett kártyázni helybeli barátaival, ismerőseivel, többek között Szendrey Ferencsel, akivel sokat pókerozott.

Egy alkalommal Szendrey négy királyt osztott ki Vajnának, a maga részére meg négy ászt. Így vesztette el egyik belsőségét kártyázás közben.

Vajna Dezső telke mellett folyt el a Völgy-pataka. Ez a Völgy egészen az erdő széléig nyúlik. Itt említeném meg Apor János nevét, aki az 1900-as évek elején Gidófalva jegyzője volt, s aki ezt a Völgyet fenyővel ültette be, melynek nagy részét később, a kollektív gazdaság idején kitermelték, anélkül, hogy a helyét beültették volna. Ugyancsak az ő érdeme volt a gidófalvi múmalom, valamint a sepsiszentgyörgyi gabonarakar felépítése is.

Közvetlen a Vajna Dezső kertje végén levő Fenyvesben gyermekkoromban szép majálisokat tartottak a gidófalviak, lepényevés mellett. A lepényt egy nagy, vastag rúdra szúrták fel 4 méter magasán. A lepényevés nyertese az volt, aki a leghamarabb mászott fel a lepényig.

A földnélküli emberek ezekben az években harmadában kapáltak és kaszáltak, tizedében, ha gyengébb volt a gabona vagy eldől, hatodában vagy hetedében arattak. A gabonát kévébe kötötték, kalongyába vagy keresztbe rakták. Ha tizedében arattak vagy hatodában, minden tizedik kereszt az aratómunkás tulajdonát képezte. A keresztben 18, a kalongyában 24 kéve volt. Az aratás nagy mulatsággal végződött. Búzaszálból koszorút-koronát fontak, a kötözőlány fejére tették és énekszóval körbejárták a falut.

A cséplés a gazda udvarán történt, vagy kint a mezőn. A cséplőgép három osztályban csévelt: az elsőosztályú gabona szép, tiszta, száraz, vetni való gabona volt, szárításra nem szorult.

A régen csévelt gabonák nem szorultak szárításra, sem különleges rostálásra. A szalma meg a pelyva külön rostálódott. A pelyva télen takarmányrépával összevegyítve jó táplálékul szolgált az állatok részére. A tört szem meg a gyommagvak a baromfiknak szolgáltak eledelként.

A hegyi tagok négy forgóterületre voltak felosztva. Főtermény a búza, zab, lóhere, de voltak területek, ahol megtermett a lencse, zabosbüköny, de még a burgonya is. A negyedik forgó minden évben ugaron maradt. Ezen az ugaron hagyott területeken legeltek a juhok és kosarazták azon gazdák területét, akik azt igényelték és megfizették.

A többi gazda istállótrágyával hizlalta a földet, elég nehéz körülmények között, hisz ki kellett mászni a domboldalon, és csak „félterüt” tudtak kivinni.

A vakáció ideje alatt apámmal többször mentem terepszemlére az étfalvi határra. Utunk a Völgy felé vezetett, s amint ráléptünk a Völgy átkelő hídjára, megkérdeztem apámat, hogy miért és ki építette ilyen keskenyre a hidat, hiszen csak ezen a hídon lehetett lebonyolítani az erdőlést? Megtudtam apámtól, hogy a hidat Bakk József építette a Fazakas József bírósága idején, és azért ilyen keskeny, mert a gidófalviak nem járultak hozzá az út építéséhez. Apám nagy bölcsen a turáni átkot emlegette, amit nem kellett elmagyaráznom nekem, mert ismertem a történetet. Abban az időben Bakk József volt községünk legjobb építőmestere. Ő építette a hidak nagy részét is a falvakban.

Gyermekkoromban tanítóink-tanáraink nagy súlyt fektettek az erkölcsi és fizikai nevelésre. Tiltva volt a dohányzás, és az alkohol fogyasztása is. A drogokról meg nem is hallottunk.

A hitoktatás kötelező volt. Hetenként két-három órát fordítottak a hitoktatásra. Mindennap az első óra egyházi énekkel és imádsággal kezdődött. Kötelező volt a templomban járás.

Évente négy vakáció volt: a karácsonyi, húsvéti, pünkösdi és a nyári vakáció.

A karácsonyi ünnepeket mindenki családi ünnepként tisztelte. A templomban istentiszteletet tartottak, karácsonyfát díszítettek, ajándékokat osztottak a gyermekek számára. Az ajándék kiosztása előtt bethlehemi előadásokat mutattak be és szavaltak a gyermekek.

A Nőszövetség a téli estéken teaestéket szervezett, ezt kosaras estnek is nevezték, mert a nők ilyenkor ínycsüteményeikkel rukkoltak elő, kinevezték közülük a legjobb teafőzőket, akik ízletes orosz teákat főztek, amikből nem hiányzott a citrom, de bizony még rummal is izesítették.

Egyházi énekekkel ünnepelte mindenki ezeket a szép, hagyományos estéket.

Az ifjak a téli estéket színdarabos bálokkal tarkították. Minden ünnepnek megvolt a maga öröme.

Már elemista korunkban, a húsvéti ünnepeket várva, beszereztük az illatos kölnivizet és házról házra jártunk, fölkerestük az ismerőseket, így szavalva:

*„Húsvét másodnapján az jutott eszembe,
csokros vízipuskát fogjak a kezembe,
elindultam véle piros tojást szedni,
adjatok lányok, mert ha nem, vízben áztok.”*

Teltek az évek, s aztán már nem kölnikkel, hanem vödörrel öntöttük a lányokat, és igazából megáztattuk őket.

A vakáció végeztével úgy tartottunk a bentlakás felé, mint a kecske, melyet vezetnek a vásárba.

A Székely Mikó Kollégiumban katonás fegyelem volt. Egy-egy évharmadban esteleg két nap: szombat-vasárnap jöhettünk haza. A pünködsdi vakáció két-három napot tartott. Az iskolai évben nagyon zsúfolt program volt. Ekkor zajlottak az osztályvizsgák, ami nagyon fontos volt az iskolai év lezárásánál. Minden tárgyból vizsgázni kellett. A vizsgák eredményét hozzáadták az évharmadi összeredményhez, ezt elosztották kettővel és ez volt az év átlageredménye.

Ugyanakkor kezdődtek a felvételi vizsgák a negyedik osztályba, ami szóbeliből és írásbeliből állt. Az írásbeli tételeket Bukarestből küldték le. Szóbelire csak azokat a tanulókat engedték, akiknek sikerült az írásbeli. A szóbeli tantárgyak a következőkből állottak: földrajz, történelem (földrajz és történelem román nyelven), számtan, román és magyar.

Azoknak a negyedik elemista tanulóknak, akik gimnáziumban akarták folytatni tanulmányaikat, szintén felvételezniük kellett ugyanazokból a tantárgyakból. A beiratkozás szeptember 1-jével kezdődött, amikor mindenki bejelentette, hogy kintlakó vagy bentlakó akar-e lenni.

Szeptember 15-én az iskola udvara tele volt a vidékről jött szekerekkel, a szekerek meg voltak rakva párnákkal, szalmazsákokkal, egyszóval azokkal a kellékekkel, amik szükségesek voltak a bentlakási élethez. Már előre ki volt jelölve, hogy ki melyik szobában fog lakni.

A hálóban a tanulók vegyesen voltak beosztva az első és a nyolcadik osztályig. Az appritorok, vagyis a szobafőnökök a hét-nyolcadik osztályosokból tevődtek össze, minden háló- és tanulószobába két hetedik- vagy nyolcadikos diák volt. Ők voltak a szobafőnökök vagy azok helyettesei. Az elsős, másodikos vagy a harmadikos tanulók voltak a

folyosóőrök – vigilek –, akik fölvigyáztak a folyosó tisztaságára. Ugyancsak közülük kerültek ki a tűzpecérek, akik reggel hat óra körül tüzet tettek a tanulószobákban. A tanulószobák rendszerint a hálószobákban voltak. A szobák közepén hosszú asztalok és székek voltak elhelyezve. A hálószobák egyben tanulószobák is voltak.

A kollégium internátusában a következő házirend volt: ébresztő: hat órakor, hattól fél hétig mosakodás, fél héttől fél nyolcig volt a szilencium és utána a reggeli. A reggelire asztalok szerint sorakoztunk, 10-15 diáknak volt egy asztala, melynek élén egy nagyobb osztályos diák állt, akinek asztalfőnöki szerepe volt. Sorban, kettesével vonultunk be az étkezdébe és foglaltuk el asztalainkat. A reggeli tea és lekvároskenyér volt. Reggeli után vonultunk be a tantermekbe. Az órák délután egy óráig tartottak. Utána olvasták fel, hogy kinek érkezett levél vagy csomag, aztán következett az ebéd, ahol az asztalok szerint 2-2 diák sorban állt a konyha előtt, a szakácsok kezükbe adták a levesestálakat, azok ketten betették az asztal közepére, és mi sorra merítettünk belőle, korhatár szerint. Másodiknak általában főzeléket marhahússal vagy véreshurkával, paszullyal vagy burgonyával adtak. Ebéd után következtek a kihallgatások, amelyek szolgálatátadással, átvevéssel, katonásan tisztelegve történtek. Ezt követte a büntetések és ítéletek felolvasása, amit a tanárok vagy az apparitorok hajtottak végre, és ez szobafogságból vagy fenekelésből állt.

Internátusunk elnöke Andrásy Tivadar volt, akinek lakása a kollégium udvarán állt. Mindig behívott, hogy megmutassa a gerléit. Rendszerint a kalitka előtt állított meg, ott megbújtatott és nádveszejével megfenekelt. Ha koppant, letolatta a nadrágot, mert tudta, hogy ilyenkor papondékli van a nadrág alatt elrejtve, s ilyenkor már a csóré is kapott. Szerencsére a gerlék nem turbékoltak, ők is átéreztek a diákok fájdalmát.

A szilencium négy órákor kezdődött, minden órában tíz perc szünettel. Fél héttől hétig vacsora, a vacsora heti étrendje a következőkből állt: paszuly, lencse, borsó, nudli vagy burgonya véreshurkával.

A '30-as években a felső négy osztályban a tanulók létszáma osztályonként kb. 20-25 diákból állt. Érettségien a román barátaink nem engedtek át, csak azok a magyar diákok tudtak leérettségizni, akik többnyire a román líceumban végezték be tanulmányaikat.

A szilencium este kilencig tartott, fél tízig tisztálkodás, cipőpucolás, míg fél tíztől következett a lustra. A lustrát az apparitorok és az internátusban lakó tanár végezte. A cipők mindig az ágy előtt kellett legyenek, az ágyban fel kellett állni, a lábat az ágy támlájára kellett tenni a tisztaság ellenőrzése végett. S ha nem volt elég tiszta, körmöst kaptunk.

Tízről takarodó, azaz lefekvés, alvás. A szobafőnökök már az első osztályban kötelezték a magyar himnusz, a *Nemzeti dal* és a *Szózat* megtanulását. Ha nem tudtuk, éjjel a mosdóban kellett tanulni addig, amíg kívülről fel tudtuk mondani.

Az ablakon kinézni vagy kihajolni nem volt szabad. Az internátus mindkét emeletén volt egy-egy szoba a bentlakó tanárok részére. Az internátusban a szellőztetés a tanítási idő alatt történt.

Ennek az oka az volt, hogy egy nagy, a Székely Nemzeti Múzeum mellett levő iskola épületében laktak a strejerek. Ezek a strejerek állandóan figyeltek, s ha véletlenül megláttak az ablakban, vagy hogy azon kinéztünk, azzal vádoltak, hogy kiköptünk a járdára, és kérték a kollégium bezárását.

Ez a félelem 1940-ig tartott, amikor a magyar hadsereg bevonult Észak-Erdélybe. Mindjárt minden megváltozott. Virágzásnak indult a falvak élete is. Téli időszakban minden héten népművelődési estet rendeztek és azonkívül a fiatalság színdarabos bált, és akkor a Művelődési Ház nem kongott az ürességtől, mint napjainkban.

A magyar állam fellendítette a mezőgazdaságot, előnyös áron tenyészállatokkal segítette a székely gazdaságokat, mezőgazdasági gépekkel, sőt vetőmagvakkal is.

A falvakon megalakultak a gazdakörök, ahol gyakran tartottak mezőgazdasági előadásokat, növénytermesztési és állattenyésztési ismereteket adtak át. Kísérleti állomásokat létesítettek, ahol az éghajlat-hoz viszonyítva kipróbált magvakat biztosítottak. Kitenyésztették a magyar tarka marhát, mely kitűnően bevált hús- és tejhozam terén.

Az egymásrautaltság jellemezte Gidófalva lakosságának életét. Vasárnaponként, a kapu előtti padokon üldögéltek az öregek és szemléltek, pletykálták az előttük elvonuló családokat, fiatalokat.

Számos községben, de Gidófalván is négyszögű zászlórúd-állványokat építettek. Egyik oldalán a magyar korona kifaragott mását láthattuk, alatta egy kocka alakú üreg, melyben Magyarország 60 vármegyéjének

rögeit helyezték el. A rögöket egy négyszögű feketemárvány-lap fedi. A két oldalon az első és a második világháborúban elesett, hősi halált halt gidófalvi katonák névsora olvasható. A negyedik oldalon Vitéz Horthy István kormányzóhelyettes neve látható aranyozott betűkkel.

Ebben az időben épült a gidófalvi Művelődési Ház is, felavatásuk egyidőben történt, magasrangú kormányküldöttség jelenlétében.

Megalakult a Cserkészek Egyesülete, és levante-kiképzések is voltak. A fiatalok lelkesen jártak a gyakorlati órákra, kiképzésekre.

Ősszel, a kukoricabetakarítás alkalmával, csuhésan törték le a kukoricacsöveket a száláról a harmadások. Csomónként rakták le a csöveket. Két csomó a gazda tulajdona volt, egy csomó meg a kapásé. A gazda hazaszállította a letört csöveket, és esténként következett a kukorica fosztása. A fosztást jó hangulat kísérte, a házigazda a fosztókat pálinkával kínálta és kaláccsal. A fosztás rendszerint éneklésbe torkollott.

Óév estéjén az ifjúság kivonult a templom mellé, de különösen az étfalvazoltáni óév elköszöntése volt gyönyörű.

Az akkori néptanító és levante parancsnok, Incze Béla dalárdát alakított, és fölment a templomhegy oldalára, mely kb. 9. méter magasan emelkedik a falu fölé, és ott a dalárda óévi búcsúztatókat énekelt, és történelmi dalokat is, pl.:

*„Krasznahorka büszke vára, ráborul az éj homálya,
Magas tornyán az őszi szél régmúlt dicsőségről beszél.
Rákóczinak dicső kora nem jön vissza többé soha. (...)”*

A harangozás előtt elénekelték a *Himnusz*t. Míg az újév köszöntésére a dalárda a „Kendőm, kendőm, selyem kendőm ...” dalt énekelte. A falu apraja-nagyja az utcákon, az udvarokon hallgatta ezeket a szép dalokat.

Ez a pár év olyan lelki feltöltődést adott a fiatalságnak, hogy nagyon sokan önként jelentkeztek katonának, és legtöbbjük soha nem tért haza, a fronton hullt el.

1944 augusztusában a front közeledni kezdett. Apámat is behívták katonának. Mint tartalékos főhadnagy teljesített szolgálatot a vasúti hídór zászlóaljnál. Az 1923–1924-ben születetteket a négy megyéből: Háromszék, Csík, Maros és Udvarhelyszékből besorozták és be is vonultatták katonának. Megalakították belőlük és az öreg korosztályból a székely határőrséget, és az Úz-völgyében vetették be őket.

Ez időben a mezőgazdasági betakarítást végeztem. Sok esetben a szekér alá kellett húzódnom, mert az orosz vadászgépek be-betörték területeink fölé és minden mozgó tárgyat nehézgéppuskával lőttek.

Egy nyári napon aztán megjelent apám is, és azt az utasítást adta, hogy föl kell készülnünk, mert el kell hagynunk Gidófalvát. Két fiatal szürke kancát kocsiba fogtunk és az akkori jegyző fiaival, Tóth Józseffel és Tóth Kálmánnal, akik velem egyidősek voltak, és Téglás Istvánnal, aki tanító volt, elindultunk a szebb jövő felé. Már a kezdet nagyon veszélyes volt, mert az országutak zsúfolásig tele voltak a német Királytigrisekkel, egy alkalomkor majdnem el is gázoltak.

Az első megállásunk Csikmadarason volt. Egy Kóródi nevű családnál pihentünk meg, ahol az illatos szénába feküdtünk le. Egyszer azon vettük észre magunkat, hogy óriási ropogás van, mintha egy század katonaság dobálta volna a csűr tetejét. Útitársaim létra nélkül csúsztak le az odorból, és kérdéseimre, hogy mi történt, azt mondták megijedve, hogy a Marinéniék dobálóznak. Marinéninek neveztük az orosz vadászgépeket. Volt eset, hogy az oroszok foszforos lövedékkel is lőttek, aminek következtében több szomszédos épület kigyulladt.

Itt egy napot vártunk apámra, aki egyszer megjelent és kiadta a parancsot, hogy Csicsóig meg ne álljunk, ahol majd várni fog az ottani állomáson egy vagon, amely a tisztek családtagjait fogja továbbszállítani. Amikor megérkeztünk, a lovakat és szekereket átvette a hadsereg. A vagonokon mindössze négy-öt család volt.

Néhány napra rá megérkezett a málnási Czintos Jolánka néni, aki Biharfélegyházán tanított. Megvette nekünk is a jegyet, és így érkeztünk meg együtt Biharfélegyházára. Ott mindenünket beosztott egy-egy iskolába, szobát adott nekünk, ahol mi közben főzögettünk, a főszakács Téglás Pista volt.

Napközben Tóth Jóska a helybeli Darvas Nándor orvosnál tevékenykedett, míg testvére, Tóth Kálmán mint jó zongora- és hegedűművész mutatta be tudományát a község elit családjainál. Én pedig Vajda István lelképásztornál tevékenykedtem.

Aztán, ahogy közeledett az orosz betörés Nagyváradra, mi is elindultunk három fogattal Érkötvéyes irányába.

Itt M. Károlynál telepedtünk le, akinek négy lánya volt, köztük kettő a nagyváradai tanítónőképzőbe járt, a málnási Czintos Jolánka néni lányával, Sáríkával. Szép nagy tábla szőlősük volt, melynek nedűjét

szívesen fogyasztottuk, hiszen nagyon ízletes érmelléki, könnyű boruk volt. Két méter mélységű gödröket ástak, e munkában mi is segítkeztünk, melyeket kiégetés után búzával töltöttünk meg, hogy így biztosítsák számukra a betevő falatot, ha majd bejön a „felszabadító” Vörös Hadsereg.

Ahogy közeledett az orosz hadsereg, ismét útnak indultunk Margitta felé, aztán onnan Debrecenbe mentünk, ahol Darvas Nándor testvére lakott a város szélén, ott volt a lakása tízholdas kerttel. Itt húzodtunk meg pár napig, aztán itt is megjelentek az orosz meg az amerikai gépek, s mi elhagytuk a várost. A várostól egy tíz kilométerre levő tanyán telepedtünk le, mely ugyancsak Darvas Nándor testvérének a tanyája volt. A tanyát hatalmas szőlőterület vette körül.

Itt vészeltük át Európa [egyik] legnagyobb tankcsatáját. Körülbelül ötezer tank éjjel-nappal okádta a lövedéket tíz kilométer körzetben, olyan világosság volt, hogy a tűt a földről fel lehetett volna venni. Az égboltot kivilágították a Sztálin-gyertyák és az angol fürtösrakéták.

Az orosz katonák barbár módon viselkedtek, nem kimélve a falvakat, városokat. A borospincékben összetörték a hordókat, a nőket megkínnozták, akik ellenük szegültek, főbelőtték. A brutalitásokra a parancsnokok is biztatták a katonáikat egy-egy falu vagy város bevétele előtt, parancsot adtak ki, hogy addig nem esznek, amíg fel nem dülják azokat.

A debreceni tankcsata után egy kis szünet következett. Ezt az időt arra használtuk fel, hogy ismét összepakoltunk és elindultunk Tokaj irányába. Valahányszor megláttunk az égbolton egy kisebb repülőrajt, elrejtőztünk a kukoricásban, s addig maradtunk ott, amíg azok elhaladtak fejük fölött.

Az orosz kétszárnyú vadászbombázók lassan, lomhán repültek, az amerikai bombázók meg szőnyegbombázást végeztek. Három kötelékben jöttek egymás után, nem túl magasan. A napfényben abszurd látványként hatottak: mintha halrajok lettek volna és úsznának a levegőben... A csoportok fölött egytörzsű vagy kéttörzsű gyors vadászbombázók repültek keresztbe. Ezek a csoport fölött örködtek.

Ahová az amerikai bombázók ledobták bombájukat, ott kő kövön nem maradt. A bombázók 2-3 méter mélységű bombatölcséreket hagytak maguk után.

Ezen az útszakaszon láttam először gőzgépekkel történő szántást. Két gőzgép egymással szemben állt úgy hatszáz méter távolságra, és fölváltva drótkötéllel húzták maguk felé az ekét.

Tokaj mellett, Tiszalökön telepedtünk le. Ebben a községben Czintos Jolánka néninek volt rokona, egy Zaláni nevű család, akik kétezer hold területtel rendelkeztek, az udvarukon pedig volt egy nagy malom is. Ezt a birtokot egy Újvárosi nevű egyén bérelte. Gyönyörű szép muraközi lovai voltak. Itt lovakat is cseréltünk, s maga a bérlő is csatlakozott hozzánk.

Három pár lóval indultunk tovább ekhós szekereinkkel. Miskolczig együtt utaztunk. Ott aztán útjaink kettéváltak. Újvárosiak Pestet választották, én megkértem étfalvi barátaimat, hogy jöjjenek velem tovább, keressük fel apámat a hídőr zászlóaljnál és mondjunk le a további veszélyes utunkról. De ők nem egyztek bele, így Hatvan közelében elváltunk egymástól.

A héven leutaztam Szadára, amely Pest és Gödöllő között fekszik. Ebben a községben tanított nagybátyán, Kövér Zsigmond.

Szadán telt házra találtam, hiszen menekültként itt volt Bagoly Lajos családja, akinek neje testvére volt nagybátyámnak. Alig léptem be, azzal fogadtak, hogy apám mindennap érdeklődik rádión keresztül, hogy megérkeztem-e ide, és itt tudtam meg, hogy apám zászlóalja Balatonszigligeten van, gróf Eszterházy Pálné Cifra nevű tanyáján.

Amikor ideérkeztem, a zászlóaljparancsnok a gidófalvi Kövér Sándor volt. Tisztiszolgája szintén gidófalvi, akit gúnynéven Klárik Pistának hívtak. A tisztikar és a legénység Csík és Háromszék vármegyei volt. A tisztikar gróf Eszterházy Pálné vadászkastélyában volt elhelyezve.

A katonaság és a tisztikar nagy része részt vett az első világháborúban. A tisztikar legtöbbje tanár, tanító és jegyző volt. Azok, akik a román megszállás, fennhatóság alatt kapták rangjukat, itt elvesztették. Így sokan közülük a világháborúban szerzett rangjukkal maradtak. Zászlósi, őrmesteri és szakaszvezetői rangra estek vissza. Viszont később visszakapták eredeti rangjukat.

Én is ezek között tartózkodtam, a karpaszományos tisztikarral egy szobában. Apám is ennél az alakulatnál szolgált. Neki főhadnagyi rangja volt, és vitéz is volt.

A tisztek fiai ennél az alakulatnál voltak és besegítettek a napi parancsok, a menük teljesítésében, a szükséges iratok megvonalmazásában és bizonyos kimutatások megszerkesztésében.

A legénység a grófnő szőlőseben dolgozott és az erdő kitermelésével foglalkozott. A grófnő napi nyolc pengőt fizetett a katonaságnak. Ezt az összeget az élelem feljavítására fordították.

A katonaság részére mindennap levágtak egy disznót.

Egy nap aztán jött a parancs: a hajók megérkeztek a Balatonon és be kellett rakodnunk. Három uszály állt rendelkezésünkre, amelyeken az éj leple alatt áthajóztunk Siófokra. Ekkor adták meg magukat a Hunyadi fiatal önkéntesek az oroszoknak, akik aztán nagy részüket kivégeztek.

A hídőr zászlóaljat a Sopron megyei Hegykő, Hidegség és Fertőhalmok községben helyezték el.

Itt egyesültünk a besztercei vasúti hídőr zászlóaljjal. A községek zsúfolásig voltak tele különböző alakulatokkal: hidászok, műszakiak, gépkocsis alakulatok, stb. Aztán kezdtek elszaporodni a nyilas fiatalok, akiknek géppisztoly volt a nyakukban és így terelgették a civil munkaszolgálatos katonákat.

1944 októberében megszületett nagybányai vitéz Horthy Miklós kapitulációja, aki déli 12 óra körül bement a rádióban, hogy „nem akarja látni tovább vérezni a magyar katonaságot”, és kapitulált.

Mindnyájan azon örvendeztünk, hogy vége a háborúnak, de úgy egy óra múlva, Horthy kapitulációja után felcsendült a nyilasok indulója és éltették a vezért, Szálasi Ferencet, aki ismét harcra buzdította a hadsereget.

Parancsot kaptunk, hogy a fiatal katonák, tisztek és mindazok a fiatalok, akik a tisztek hozzátartozói, kötelesek a magyar honvédségnél jelentkezni, a harci egységeknél. Így vonultam be a 70/2-es gyalogezredhez. Hajmáskérén, a gyakorlótéren képeztek ki. Ott mutatták be, hogy hogyan kell kezelni a tankelhárító Faustpatronokat, gépfegyvereket és általában a gyalogsághoz tartozó fegyvernemeket.

A gyakorlat pár napot tartott, aztán bevetettek Székesfehérvár mellett. A falu teljesen le volt rombolva, szét volt löve. Az utcák hullákkal voltak tele. A parancs az volt, hogy öt lépés távolságra egymás mögött haladjunk. Öt töltényt adtak. Egész éjjel jajgató katonák mellett

haladtunk el, akik hanyatt feküdtek a járda szélén, és arra sem volt már erejük, hogy imára kulcsolják kezeiket.

Amikor kiértünk a falu szélére, a temető közelében, harci alakzatban ráfeküdtünk a hóra.

A zörejekre az oroszok felfigyeltek és katyusáikkal kezdtek tüzelni ránk, oly pontosan, hogy előttünk a hó megolvadt, de szerencsénkre a Sztálin-orgonák szórásai nem értek el bennünket. Közben megjelentek a tankjaink, az utcán elhullott tetemeiket porrá taposták-zúzták. Velünk szemben, a domboldalon hét orosz tank volt látható, amiket rövid idő alatt ki is lőttek.

A hatalmas orosz hadsereg viszont, mint a hangyák, úgy nyüzsgöttek a csatatáren. Mi úgy négyszázan lehettünk, melyből hatvanan úsztuk meg ezt az ütközetet. Amikor kilöttem az öt töltenyt, mérgemben eldobtam a puskát is, később egy terebélyes körtefa alatt kerek-táras géppisztolyra találtam. Amikor visszavonultunk pihenőre, egy német osztag haladt el mellettünk, a géppisztolyt kivették a nyakamból, így egy bizonyos ideig fegyver nélkül gyalogoltam tovább.

Utam Győr felé vezetett, ahonnan Bősnél újraszervezték és gránátvetőnek tettek. Innen átmentünk Dunaszerdahelyre, itt tanyázott a 27-es gyalogezred is. Itt találkoztam két mikós tanárommal: Harkó Józseffel és Bodó Jenővel. De két mikós diákismerőssel is: Hadnagy Istvánnal és Vajna Gáborral. Amikor meglátták a oldalamon a nézőkét, amely a gránátvetőhöz tartozott, így szólt Harkó hozzám: – Mi van, még pisztolya is van? – s a vállamra ütve mondta: – Magából még ember lesz!

Sajnos, sokáig nem beszélhattunk, hisz menetelni kellett tovább, hóra feküdtünk, hóról keltünk, szüntelen meneteltünk. Bodó Jenő francia szakos tanár volt, Harkó tanárral együtt a 27-es tüzérségnél szolgáltak zászlósi rangban.

Itt, a Csallóközben, pár hetet pihentünk. A koszt fogytán volt és gyenge. Mégis az vigasztalt, hogy a zöld pázsiton jobban lehet aludni, mint a havon. A Csallóköziek bizony egoisták voltak. Az ablakaikon áradt ki a dióscsímák és a túróscsímák fenséges illata, melytől a hasunk még jobban korgott. Ahhoz, hogy élelemhez jussunk, felszereléseinket, ruházatunkat kellett eladjuk.

Húsvét nagypéntekén több menekült katona érkezett a 27-es székely gyalogezredből. Voltak közülük, akik az orosz hadsereg elől menekül-

tek, de voltak olyan katonák is, akiknek egyik szemüket szúrták ki, s akik felfogadták, hogy golyószórójukkal az utolsó leheletükig fognak harcolni az oroszok ellen.

Húsvét nagyszombatján két merinói bekecset adtam el öt tojásért, hogy a horpacomnak eleget tegyek. Ugyanaznap, délután, jött a parancs, hogy indulni kell Molocki községbe. A századosunk egy járórt küldött előre, hogy kikémlelje az orosz hadsereg előrenyomulásának irányát. Az előőrs-parancsnok egy Katona nevű tartalékos zászlós volt, lemhényi lakos. Az előőrs egy 15 tagú lovaskozák csapattal találta szemben magát, akik elfogták őket.

A falu közelében egy kis fenyveserdő volt, tele német katonákkal. Mi szerencsésen beértünk a községbe, amikor megjelentek az orosz bombázókötelékek alacsonyan repülve. Mi, tízen, a gránátvetők, a malom udvarába rohantunk és a csepegés alá hasaltunk. Egy téglarakás védett, ami a csepegés árka mellett volt. A második orosz bombázóraj kisebb méretű bombákat dobott. A malmot telitalálat érte, akit nem takart a téglarakás, azt eltalálták és belehalt sérülésébe. Én egy kisebb horzsolást kaptam a karomon. Ekkor neveztek ki a gránátvetők szakaszvezetőjévé.

Szerencsénk volt azzal is, hogy a fenyvesben nem volt elegendő hely, s ott nem tudtunk letelepedni, mert a fenyvest lebombázták, s a német katonák nagy része ott halt meg.

Ettől a perctől kezdve éjjel-nappal meneteltünk hol előre, hol vissza. Éjszaka sokszor menetelés közben is elaludtam.

Az útirány Pozsony volt. Amikor a városon áthaladtunk, utunk egy magaslaton vezetett át. A dombot Göring-ágyúk védték. Az ágyúk között léghárítók is voltak, melyeknek csöveire fehér karikákat festettek, annyi fehér karikát, amennyi ellenséges repülőgépet lőttek le.

Közben egy légiriadót jeleztek. Egy veremszerű bunkerbe nyomultunk be, ahol egy nyilas civil szónokolt, hogy a németek győzni fognak, mert új, benzin nélküli repülőket találtak fel. Mi csak összenézve cáfoltuk a hallottakat, hisz sem élelmünk, sem töltevényeink nem voltak.

Oroszfalun át léptünk be Ausztriába. Ahogy beértünk, az első községben egy sor piros színű építményt pillantottunk meg. Ezek az építmények borpincék voltak. A falu mindegyik családjának borpincéje volt. A lakások előtt, az út mellett asztalok voltak és ezekre rakták ki

a tejesedényeket tejjel. Sok esetben alája cédulát és pénzt tettek. A cédulára ráírták, hogy mit hozzon a tejbegyűjtő.

Az első bevetésünk Ausztriában egy Zimmelburg nevű községben történt, kb. 10 kilométerre Linztól, a demarkációs vonaltól. Mi a falu szélén telepedtünk le, egy várszerű építmény közelében. A vár nyílása mögött helyezkedett el a németek egy része, másik része előttünk volt harci állásban. A lovas felderítők is elindultak az országúton az orosz vonal irányába. Alig mentek száz métert, az oroszok tűz alá vették őket, és vissza kellett vonulniuk.

Minket, a gránátvetőket, egy csűr mögé helyeztek. Az akkori időkben a gránátvető játékszernek tűnt az alig ötven centiméter magasságával. Hetven gránát járt hozzá és mindössze ezer méterre röpítette a gránátot.

Az orosz gyalogság, mint valami fekete pontok, sűrűn egymás mellett közeledtek felénk. Ahogy a németek próbáltak harci alakulatban feljűk menni, tüzet zúdítottak rájuk és vissza kellett vonulniuk. Nekünk már nem volt hova menni, megadtuk magunkat az oroszoknak. Azok ordibálni kezdek ránk, hogy Davaj ceas, Davaj tabac, Davaj puski!, majd sorba állítottak, és visszagyalogoltunk Mosonmagyaróvárra. A visszavonulás három napig tartott.

Örömmel jöttünk visszafelé, mert meg volt ígérve, hogy kapjuk a papírt (bumácskát), amellyel majd mehetünk haza. Még énekeltünk is, függetlenül attól, hogy éhesek és fáradtak voltunk. Útközen mindig a hazai dolgokról beszéltünk, hogy milyen körülmények között találjuk otthon őket. Aztán arra is gondoltam, hogy Mosonmagyaróvárra érve talán találkozni fogok tanárainkkal, nem is gondolva kísérőink sötét gondolataira.

Már alig vártam a találkozást tanárainkkal: Bodó Jenővel és Harkó Józseffel, akik a 27-es székely gyalogezredben szolgáltak, mint tüzérezászlósok. Tudtam biztosan, hogy ezek az emberek vissza fognak menni szülőföldjükre, Székelyföldre. A Mikó kollégium tanárai és az internátus felügyelői voltak, maradhattak volna Magyarországon, mint jó szakemberek, de a honvágy őket is hazahívta, hogy tovább gyarapítsák a Székely Mikó Kollégium hírnevét. Ott is tanítottak 1956-ig, amikor mindkettőjüket lefektették és általános iskolába tették. Egy bizonyos idő után ismét visszakérültek a Mikóba, és nyugdíjazásukig ott tevékenykedtek.

Az én időmben a mikós tanárikar nagy többsége Háromszék szülötte volt: Csutak Vilmos, volt igazgató zágoni, Bodó Jenő torjai, Harkó József bikfalvi, Debreczi Sándor csomakőrösi, Kelemen Imre kovásznai, Bágya András vajnafalvi, Szabó Árpád bibarcfalvi, Konsza Sámuel nagybaconi, Benedek Károly szentgyörgyi, Gödri Ferenc szentgyörgyi, Demeter Béla szentgyörgyi és sokan mások.

Útközben az öröket cserélték, mi pedig fáradságot nem ismerve, örömmel ballagtunk, hisz biztosra vettük, hogy kapjuk az igazolványt és ismét szabadok leszünk. Miközben ilyen derűsen gondolkoztunk, egyszer csak azon vettük észre magunkat, hogy a sáncokból katonák ugranak ki és fegyvert szegezve ránk körülfigognak. Mindez 2 kilométerre történt Mosonmagyaróvártól. A láger, ahová kísérték, az országot mellett volt felépítve, melyet négyesoros drót vett körül. A kapu előtt minden tárgyunkat elvették, majd bevittek a fertőtlenítőbe, fürdés után elnyűtt orosz katonai ruhákba öltöztettek. A láger zsúfolásig volt tele. A földön szorosan egymás mellett feküdtünk a barakkokban, olyannyira, hogy a tetvek zavartalanul közlekedhettek rajtunk. A kaja minden nap borsó volt. Reggel, délben, este lóhússal vagy elesett állat húsával körítve.

Itt levették minden adatunkat: milyen egységnél szolgáltunk, hol harcoltunk, melyik községből vagyunk, a szülők neveit. Minden héten megvizsgálták, a tiszteket különválasztották, hónaljvizsgát tartottak, hogy nem-e az SS-nél szolgáltunk. Külön osztályoztak testsúlyunk szerint: első, második, harmadik osztály. Minden második nap az első és második osztályhoz tartozókat menetoszlopba osztották és Pozsonyba vitték. Ezen az útszakaszon már nagyon sok katona kísért, főleg mesterlövészek, és nagyon sok kutya. Durván bántak velünk, üvöltöttek ránk, mint valami vadállatokra, gyakori volt a puskatussal való ütlegelés is.

Most is szemem előtt van az a jelenet, amikor vonultunk be a pozsonyi lágerbe, egy cseh nő ment a csapat előtt. Azok az orosz örök, akik a csapat előtt mentek, a géppisztoly tusával hozzáütöttek. A hölgy így szólt: Ezt a műveltséget az orosz honból hoztátok nekünk, cseheknek? Az oroszok leköpték a nőt, aki tovább ment büszkén, felemelt fővel. Innen, Pozsonyból Máramarosszigetre szállítottak azzal az indokkal, hogy itt van az orosz vezérkar, majd adatainkat átvizsgálják és azután mehetünk haza.

Máramarosszigeten hatalmas embertömeg volt, élelem nagyon kevés, és sokan haltak meg. Itt már mindenkinek 60 kérdésre kellett felelnie írásban egy fejlapon. Mindennap egy-egy szerelvény indult, de hogy merre, azt nem tudhattuk még. De azt igen, hogy azokat a katonákat, akik valamely különösebb alakulatnál szolgáltak, büntetőlágerekbe vitték, többnyire Szibériába. Azonkívül szállítottak a Domászi szénbányákba is.

Minket Sumi (Ukrajna) városába vittek. Az utazás egy hétig tartott. Minden megállásnál két deci főzelék volt a napi koszt, és 20 deka kenyér. Vízet keveset kaptunk. Voltak olyanok is közöttünk, akik a vizeletüket is megitták. És sokan meghaltak az utazás alatt. Az örök, akik vigyáztak ránk, mesterlövészek voltak. Az egyik ór a mozgó vonatból lőtte le a kutyát, amely ötven méter távolságra lehetett kint a mezőn. Ez az ór, amíg mi felszabadultunk, a Sumi lágernél teljesített szolgálatot.

A láger, ahová kerültünk, közvetlen munkahelyünk közelében volt, amely egy ötven hektárnyi területen fekvő gyár romjait képezte. A láger is e gyár területéből lett leszakítva, neve: Javoda Frunza volt. A láger itt négy soros dróttal volt körülvéve. Minden húsz-harminc méterre órtorony állt. A drótkerítés szélessége négy méter lehetett, között rendszeresen ásták, gereblyélték, hogy az esetleges nyomok könnyen látszódnak meg. A kert mellett villanyoszlopok voltak beásva, és egész éjszaka égtek a villanyok.

Az épület valamikor egy hatalmas csarnok lehetett, volt úgy húsz méter széles és tíz méter magas. Az első része őszig teljesen nyitva volt, ezért nagyon hideg volt bent, hisz itt május elsején is havaseső hullott.

A csarnokban kétsoros, hatvan férőhelyes háromemeletes priccsek voltak, a priccsek két sorból álltak, a két sor között volt a bejáró, mely annyira széles volt, hogy egy autó a közön elfért volna.

Ez a csarnok 3000 embernek adott szállást. A priccsek tíz méter szélesek lehettek, kemény tetőoszlopokból voltak összerakva. A középső sor oszlopainak mindkét oldalára deszka volt szegezve. Ez a deszka volt a fejpárna is.

Bakancsban, ruhásan aludtunk, feküdtünk a priccsen, a bakancsot nem húztuk le, mert ellopták volna. Az ing valósággal lerothadt rajtunk. Az igaz, hogy hetenként fertőtlenítesen mentünk keresztül, megnyírtak, levágták szőrzeteinket és egy fára tekert ronggyal bekenték

testrészeinket, hiszen tele voltunk háromfajta tetűvel is. Ezeket a műveleteket nők végezték. Fürdés után a fertőtlenített ruhákat visszadobálták úgy, ahogy kapták, vagyis minden alkalommal a máséba öltöztünk.

A tetvektől egy pár napig mentesítve voltunk, de a poloskáktól nem. Éjszaka a felső priccsról vagy a plafonról, mint valami elszánt ejtóernyősök, dobálták magukat ránk. Főleg a nyakunkat, derekunkat csípkedték, a csípés helyén hólyagok keletkeztek. Ahogy világosodott, visszavonultak helyeikre, mint akik jól végezték dolgukat.

A tetűkkel is hamar felteltünk a civilektől, hiszen ők odahaza is háziállatként kezelték tetveiket. Egyéb állatuk nem is volt. Ha valaki közülük disznót tartott véletlenül, az a házában lakott vele, mert különben ellopták volna. Kerthelyiség nemigen volt, mert a szovhozban vagy a kolhozban dolgoztak azok, akik falun laktak, a városiak meg a gyárakban.

Eleinte a láger lakossága magyar és német katonákból állt tiszthelyettesi rangig. A tiszteket más légerekbe vitték, zászlóستól fölfelé. Őket állítólag nem dolgoztatták, mert nemzetközi egyezmény tiltotta azt. Minden századnak külön parancsnoka volt, a munkahelyeken a parancsnokokat az altisztekből választották ki.

A fogolyörök éjjel-nappal fölváltva, a munkahelyen vagy a láger körül elhelyezkedő állványokon teljesítették az örködést. Minden óratoronyban vas volt felkötve, s ha valamit észleltek, verni kezdték a vasat. Ők külön kosztot kaptak, és jó ruházatot. Minden második állványon a foglyok közül kiválasztott személyek örködtek, fegyver nélkül.

A német hadifoglyok egy év múlva érkeztek ide, úgy 1500 fogoly. Az első hetekben erősnek érezték magukat. Jól emlékszem egy olyan esetre, hogy egyszer, amikor az oszlopot vitték munkába, az azt vezető parancsnokuk az őrparancsnok kezéből a géppisztolyt kiütötte, mivel az mellbe ütötte. Igaz, ezen esemény után a német parancsnokot többé nem láttuk. A német katonák aztán hamar összerogytak. Kenyeret 60 dekát kaptak munkaidőben. Ha viszont a normát nem teljesítették, 10 dekától fölfelé adták. Ha a normát túlteljesítették, akkor 80 dekát kaptak.

A menü változó volt. Ősszel uborkalevessel kezdődött, ami úgy nézett ki, mint amikor idehaza az üvegből kifogyott a kovászos uborka és a magvai csellengtek az üveg vizében, csak azzal a különbséggel, hogy

az uborkamagvak közé egy-egy köleskása is betolakodott. A második fogás két deci köleskása vagy paszuly vagy tatárka, de nagyon jó volt, amikor korpalevest kaptunk, ami olyan vastag volt, hogy a kanál megállott benne. Aztán következett a savanyú paradicsomleves-szezon. Majd a káposzta, a csalán köleskásával vegyítve, aztán a laboda és a cukorrépa leves.

A német katonafoglyok őszi felé annyira legyengültek, hogy csak gubbasztottak, mint a pulykafiak, mikor a gyöngyüket hányják. Egy év alatt legtöbbjük elhunyt, az életben maradtakat pedig átvitték egy másik lágerbe följavításra. A civilek is, akik a gyárakban dolgoztak, nagyon rossz körülmények között éltek. A ruházatuk is csak annyiban különbözött, hogy a miénken egy karszalag volt, amire rá volt varrva két betű: VP, azaz: vojna pleni. Ez azt jelentette, hogy: hadifogoly.

A menü náluk is hasonló volt, csak valamivel olajosabb. Az első évben egy csőszerelő műhelyben dolgoztam hat mesteremberrel. A műhely közepében volt egy négyszögű pléhkályha, melyen homokot szárítottunk, és ezt a csőbe eresztettük, közben kopolva, hogy tömöttebb legyen. A mester krétával megjegyezte, hogy milyen formában kell azt hajlítani. Ezzel a módszerrel hajlítottuk a csöveket. A cél az volt, hogy ezt a romos gyárat újra kell építeni.

Mestereim mindennap hoztak magukkal 7 tepertő szalonnát és hét darab krumplit. A krumplit megsütötték a homokban, és ez volt az ebédjük. Nekem is adtak mindenikük a krumplijukból egy darabot és egy tepertő szalonnát. Fizetésük 25 rubelt tett ki, s ha a gyárban kosztoltak volna, egynapi ebéd 5 rubelbe került volna.

Egyszer megkérdezték tőlem, hogy mit jelent az a szó, hogy: szabaka, s mikor mondtam, hogy kutya, azt mondták, hogy álljak az ablakhoz és figyeljem, hogy jön-e a mérnök, és ha jön, kiáltssam, hogy jön a kutya. A nagy elővigyázatosság azért volt, mert csináltak egy malmot, ahol búzát, kukoricát őröltek. A gabonát raktárakból vagy a mezőről lopták. Veszélyes játék volt ez, mert, ha valakit gabonalopáson kaptak, legkevesebb 3 évet kapott, amit a börtönigazgató meg is duplázhatott.

Itt mindössze egy évet dolgoztam, mert a mesterek egymást elárulták, más munkacsoportokba kerültem, de szerencsémre az építészettől megmenekültem, amely nagyon nehéz volt és a norma is nagy, a munkabalesetek pedig mindennaposak.

A civileket havonta fizették, de kevés fizetést kaptak. Egy fiatal fiú egy ilyen fizetési napon mondta: „Harcoltunk, csak harcoltunk, és semmit sem adtatok!” . Egy kis idő múltán megjelent a politikai rendőrség, nyakon csípték és valószínű, hogy a Gulág-szigeteken kötött ki.

Kisebb csoportokban a kolhozokba is vittek dolgozni, például burgonyát kapálni, de csak azokat, akik a fejlapjuk alapján megbízhatók voltak. Reggel, amikor ráállítottak egy burgonyatáblára, nem láttuk annak a végét, olyan nagy terület volt. A burgonyasorok szerencsére tiszták voltak, gyommentesek. Kapálás közben kiszedtük az anyapityókákat és úgy ettük, akár az almát. Ugyanígy, amikor cukorrépat egyeztünk, ott mindig a legnagyobbat gyéritettük, kezünkkel letöröltük a földet a gyökérről és jóízűen fogyasztottuk, mint a banánt.

Bármennyire is hajtottunk, olyan nagy cukorrépa- és burgonyatáblák voltak, hogy a kapálását egész nyáron nem tudtuk befejezni.

Következő év tavaszán kivittek az állomásra, ahol szenet ürítettünk ki a vagonokból. Ahogy ürítettük a vagon, egy sóval rakott szerelvény érkezett meg. Ennek megörvendtünk, mert a só drága volt a lágerben. Fölléptem az egyik vagonra, és amint raktam a zsebeimbe a sót, a vonatkísérő megfogott és egy lámpával úgy föbe vágott, hogy arcomat pillanatok alatt ellepte a vér, de sikerült kerekem oldanom. Mikor leürítettük a szenet, visszatértünk a gyárba, a gyár őrei megmotoztak, a sót elvették és mondták, hogy annak örvendjünk, hogy nem visznek ezért olyan lágerbe, ahol ebben az állapotban egy napot sem élnénk túl.

A lágerben éjjelente sokan meghaltak. A halottakat a mezőn egy mély gödörbe rakták, meztelenül. Egy napon, engem is beállítottak halottvivőnek. Amikor kivittük a halottat egy koporsóaljban és belegurítottuk a gödörbe, az őr még annyit sem engedett, hogy imát mondjak fölötte. Reggelre a gödör üres volt, a farkasok az éjszaka folyamán megették az amúgy is súlytalan bajtársainkat. A fogságban az emberi élet nem ért semmit.

Az ébresztő reggel 5-kor volt, utána következett a népszámlálás. Szakaszonként, ötös sorban álltunk, élén a szakaszparancsnokkal. A számlálást a láger orosz és magyar parancsnokai végezték. Bármennyire is hideg volt, addig nem engedtek el, amíg nem összesítették a létszámot. Volt rá eset, hogy kétszer vagy háromszor is megismételték

a számolást, majd munkahely szerint sorba álltunk és aszerint számoltak ki ismét a kapun és adtak át az orosz katonai őrségnek.

A munkavégzés után ismét átszámoltak, utána népszámlálásra sorakozót rendeltek el, ismét átszámoltak és csak azután fújtak takarodót. Mosakodás egy héten egyszer történt.

Egy napon, egy kis csoporttal koksze-előállító üzembe vittek dolgozni. A kokszra mindennap szükség volt. Előállítása a következőképpen történt: az antracit szénét zárt edényben fával vegyítve égették, égetés közben légnemű gázzá alakult és az edény falára, mint valami szürke bukta, csapódott rá. Valahányszor a kisedés alkalma volt, arra gondoltam, milyen finom lehetne ez a bukta, ha fehérre változhatna és még a közepébe lekvár is kerülne. Sokszor eszembe jutott, hogy milyen finom buktákat fogyasztottam vasárnaponként a Mikó étkezdéjében.

Mivel a készülékek jelezték, hogy a koksz még tökéletesen nem hűlt ki, kipihenve magunkat, bevonultunk a lágerbe. Kísérőinktől nyugodtan megszökhettünk volna, de senki nem mert a szökésre gondolni, mert aki megszökött, azt általában mindig visszahozták. Az elfogott szökevényeket egyszerűen halálra kínozták, és nekünk is megmutatták őket, halálra vert állapotban.

A következő tavaszon, ismét egy kis csoporttal, erdőkivágásra vittek. A koszt nagyon gyenge volt. A cukorrépa, a burgonya még ki sem bűjt a földből. Néhány fűszál jelezte csak a tavasz közeledését. A normát 100 százalékosan kellett teljesíteni, a kalória pedig 1000 egységen aluli volt. Lábam eldagadtak, megteltek vízzel. Ha benyomtam a bőrt, egy téli kabátgomb nagyságú lyuk keletkezett. Végül is nem tudtam dolgozni, visszavittek a lágerbe. A betegek részére vaságyak, szalmával töltött párnák voltak. Emberibb módon próbáltak gondozni, hisz a fogság vége felé közeledtünk, az 1500 magyar hadifogolyból 800-ra csökkentünk. Az egészségügyiek mindent megtettek, hogy lábra állítsanak.

A foglyokat a következő osztályokba sorolták: az 1. és 2. osztályosoknak kötelező volt a munka, a 3. osztályosok ókások voltak, míg a 4. osztályosok disztrófiások, akiket állandó kezelés alatt tartottak. Ennek a csoportnak én lettem a felügyelője. Kötelességem az volt, hogy a kiosztott ennivalót ellenőrizzem, hogy elfogyasszák a beteg foglyok, hogy lelket öntsek beléjük, próbáljam felvilágosítani, hogy gondoljanak

hozzátartozóikra és a velük való találkozásra. Ezt azért kellett tennem, mert a betegek nagy részét azok a gondolatok táplálták, hogy legyenülve hamarabb hazaengedik. De a hazaszállítás órája mindig csökkent, ahányszor nem vették be az életfenntartáshoz szükséges létminimum alatti élelmet. Néhányuk képes volt egy kanál mahorkáért (dohány) eladni a 60 deka kenyereből 20 dekát, vagy a cukor adagjukat. (Egy kanál cukrot kaptunk.) Akiknek palancsintát sütöttek, arról már tudtuk, hogy Szent Péter megnyitotta számára a kaput. Három hónapot voltam itt betegfelügyelő, egy orvosi ellenőrzésen aztán ókást csináltak belőlem.

Az osztályozást minden hónapban egy speciális orvosi szakcsoport végezte. A beteg farán meghúzták a bőrt, s ha 40 centiméterre kinyúlt, akkor disztrófiás lett. A bőr nem a húst takarta, hanem közvetlenül a csontot. Mindezt saját magamon is tapasztaltam, mert amikor én is e betegségben szenvedtem, midőssze 29 kilós voltam. Lassan erőre kaptam, amikor is a testemen több nagy kelés jelent meg, és orvosi beavatkozásra szorultam. A kezeléseket kivágták, és az orvos figyelmeztetett, hogy a testemet telefolyák a sebek, ha vakarom. Kitalálta azt, hogy kenőccsel bekeni és befáslizza testem nagy részét, és megígérte, hogy az orvosi csoportnak azt fogja mondani, hogy szifiliszos vagyok. Ez meg is történt, a komisszió pedig rögtön betett a legelső hazajövő menetoszlopba.

A Sumi lágerből a Nyikolaevkai lágerbe szállítottak át, ahol új ruhába öltöztettek, új bakancsot is adtak. Itt talákoztam egy mikóújfalusi emberrel, aki gyerekkoromban a szomszédban mint asztalossegéd dolgozott, a gidófalvi Fazakas Károlynál, ahol koporsókat is csináltak. Könnyörgött, hogy segítsék neki, hogy ő is hazakerülhessen. Mondtam neki, hogy én magyarországinak vallottam magam, s nem mehetek Romániába. De addig kért, hogy változtassam meg bejelentett lakhelyemet, hogy bementem a Nyikolaevkai parancsnoksághoz, ahol kértem, hogy változtassák meg a lakhelyemet, mert Romániában akarok letelepedni. A láger belső parancsnokai németek voltak. E láger német gyűjtőláger volt. Azok be is írták úgy, ahogy kértem.

A beigért szerelvény érkezése előtti napon csináltak egy próbasorozást, névsorolvasást, ahol mindent rendjén találtak. Másnap a felsorolt személyek a láger kapuja előtt sorakoztak. Azon vettük észre

magunkat, hatvanan lehattunk, hogy hirtelen a láger kapuja előttünk becsapódik, és visszakisértek régi helyünkre.

Rögtön bementem a parancsnokságra és székelyes németiséggel megkérdeztem, hogy miért nem engedtek felülni a szerelvényre. Ott azt mondták, hogy Magyarország hirtelen nem vállalta a hazaszállítás költségeit, mivel Romániához tarozunk. Románia meg azért nem vállalta ugyanazt, mert a magyarok oldalán harcoltunk. 1947-et írtunk.

A nyikolaevkai lágerbe még két hónapot tartottak tétlenül, majd ismét visszaszállítottak a Sumi lágerbe, ahol ismét megkezdődött a munka, de már érződött a hazaengedés jele. Külön épületben helyeztek el, vaságyakat kaptunk, szalmazsákot, párnát adtak kezünkbe és kivezényeltek az egyik kolhoz szalmakazlához, ahol megtöltöttük a szalmazsákokat részben szalmával, részben burgonyával. Ugyanis a szalmakazal mellett egy nagy tábla burgonya várta a kikeletet a hó alatt. Először azt hittük, hogy valami vakondtelep lehet, de megpiszkáltuk a földet, s hát gyönyörű szép piros burgonyák kerültek elő a földből. Kézze-lábbal nekiálltunk a burgonyafészkek feltárásához és a szalmazsák alját megraktuk azzal, mely felbecseülhetetlen kincset jelentett nekünk.

Általában a termésnek nagy részét a tél emésztette meg. A civilek meg sem merték közelíteni a burgonyatáblákat. Bármennyire is éheztek, életüket kockáztatták volna, mert a szibériai bányákban tűntek volna el, ha rajtakapják őket.

Minden hétvégén fogvatartóink politikai előadásokat szerveztek, néha még vodkát is adtak, cukrot, valamivel több mahorkát, de még a koszt is sokat javult.

Közbe-közbe hoztak új ruhákat, bakancsot, amit biztató jelnek vettünk. Mikor valóban meggyőződtem, hogy elérkezett a hazamenetelünk órája, fölkerestem civil mestereimet, hogy elbúcsúzzak, többek között Tomosenkát, aki így szólt: Ámosz, tudd meg, hogy én egyszerű föld nélküli gyári munkás vagyok, egyszobás magánháza van, egy négyzetméternyi kamarám, tele polcokkal, amiken semmi nincs. Élel-münk oly kevés, hogy csak a létminimumot elégíti ki. Ámosz, ha hazamensz, mondd meg mindenkinek, hogy mi a kommunizmusunk, ami olyan mint a var, mely végigfoly a testeden, s ha elvakarod, az soha be nem heged életed végéig. Felkerestem Vologyát is, aki elpanaszolta, hogy fia Németországban katonáskodik mint hadnagy az

orosz hadseregben, hogy milyen áldatlan helyzetben lehet, mennyit éhezhet.

A Sumi vasútállomáson vagoníroztak be. Az erdélyieket külön kocsiba, a szerelvény végére kapcsolták, várták a parancsot Moszkvából, hogy mi történik velünk, leraknak Kijevben, vagy behoznak Máramarosszigetre? Ennek a hátrányos megkülönböztetésnek az oka a hazaszállítási költségeken múlott, mert sem a magyar, sem a román kormány nem akarta vállalni a hazaszállítás költségeit.

Kijevben majdnem egy napot állt a szerelvényünk. Végül megérkezett a várva várt parancs, a szerelvényünk elindult Erdély felé, és szerencsésen kirakodtunk Máramarosszigeten, 1948. május 3-án. Itt több mint két hetet tartottak, aztán újra vonatra tettek, és kiszállás nélkül végre megérkeztünk Brassóba. Az állomáson talákoztam a gidófalvi Barabás Sándor rokonával, aki itt lakott, s aki bevitt a legközelebbi cukrászdába, ahol mindennféle jóval megkínált. Tőle értesültem szüleim hogylétéről. Megtudtam, hogy apám is a pozsonyi láger hadifoglya volt és hogy 1947-ben szabadult meg.

Innen a legközelebbi személyvonattal érkeztem meg szülőfalumba. Hazaérve, amint benyitottam a szobába, anyám dermedten nézett rám, nem akart hinni szemeinek, hisz sem ő, sem mások nem hittek már az én hazajövetelemben.

1948. május 18-án kerültem haza a Szovjetunióból, az „orosz paradicsomból”, azzal a reménnyel, hogy igazi demokratikus otthonra fogok találni és kilehelem végre lelkemből a „davaj bistro” s a többi káromló idegen szavakat, hogy testileg-lelkileg újjászületek. De az egykori orosz civil mesterem szavai igazolódtak be, aki azt mondta, hogy a kommunizmus minket is tönkretesz, s mindezt újra megtapasztaltam akkor, amikor kuláknak bélyegezve, hat évre emeltek ki szülőfalumból és dobrudzsai kényszerlakhelyre deportáltak.

De ez már egy másik történet.